

IRODALOMTÖRTÉNETI
KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI
CSÁSZÁR ELEMÉR

NEGYVENNEGYEDIK ÉVFOLYAM

HARMADIK FÜZET

A GRÓF VIGYÁZÓ-VAGYON JÖVEDELMÉNEK FÖLHASZNÁLÁSÁVAL
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

BUDAPEST 1934

TARTALOM.

TANULMÁNYOK, ÉRTEKEZÉSEK.	Lap
<i>György Lajos</i> : Tárgytörténet és irodalomtörténet	225
<i>Waldapfel József</i> : Heltai Gáspár forrásai. (I. Közlemény.)	233
I. Heltai pályája és a fabulák	233
II. A Száz fabula forrásai	238
<i>Romhányi Gyula</i> : Dóczy Lajos drámái. (II. közlemény)	250

ADATTÁR.

Egykorú iratok Széchenyi elmeállapotáról és haláláról. (III., bef. közlemény.)	
Közli: <i>Viszota Gyula</i>	261
Szemere Miklós irodalmi hagyatékából. (III. közlemény.) Közli: <i>Perényi József</i>	266
Sághy Ferenc levelei Kisfaludy Sándorhoz. Közli: <i>Gálos Rezső</i>	279
Kisfaludy Sándor Draguignanban. <i>Ember Gyula</i>	282
Adatok Bárány Boldizsár életéhez. <i>Zsoldos Jenő</i>	289
Bessenyei György «Beszéd az országnak tárgyárul» c. kézirat munkája.	
Közli: <i>Belohorszky Ferenc</i>	291
Baróti Szabó Dávid heroidái. <i>Waldapfel Imre</i>	298
Fáy András levele Heckenast Gusztávhoz. Közli: <i>Benedek András</i> ..	304
Madách Imre nagyatyjáról. Közli: <i>Sarlay Soma</i>	305
Magyar írók levelei gróf Széchenyi Ferenchez. (II. közlemény.) Közli:	
<i>Valjavec Frigyes</i>	307

KÖNYVISMERTETÉS.

Szerb Antal: Magyar irodalomtörténet. <i>Gálos Rezső</i>	313
Arany János emlékkönyv. II. k. <i>Mitrovics Gyula</i>	317
Váth János: Magyar katolikus szépirodalom. <i>Solt Andor</i>	318
Hegedüs Izidor: Binder Jenő. <i>Szabó Dávid</i>	319
Schreiber Erzsébet: Zola és a magyar irodalom. <i>U. az.</i>	319
Dormuth Árpád: A Vörösmarty-család multja. <i>Császár Elemér</i>	320

IRODALOMTÖRTÉNETI REPERTORIUM.

Az 1933-ik év magyar irodalomtörténeti munkássága. (III. közlemény.)	
II. Egyes írók. H—M. <i>Kozocsa Sándor</i>	321

A szerkesztésért és kiadásért felelős:
CSÁSZÁR ELEMÉR (BUDAPEST, I. PAULER-U. 4.).

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM	
Magyar Irodalomtörténeti Intézetnek K. nyvtára	
Leit. napló: <u>VI. 6</u>	Lsz.: <u>50</u>
----- csoport: -----	----- szám.

TÁRGYTÖRTÉNET ÉS IRODALOMTÖRTÉNET.

Amióta az irodalomtudomány mindjobban a szellemtörténet, a stílus- és formavizsgálat irányába terelődik, az egykor korlátlanul érvényesülő tárgytörténet — bár tudományos értéke még most is rendületlenül áll — szemelláthatólag háttérbe szorul. Tagadhatatlan, hogy az aprólékos tárgyi vizsgálat az irodalomtörténetnek már nem az a kedvelt módszere, amely az érdeklődést lekötni és a nagy összefüggéseket kereső igényeket kielégíteni tudná. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a tárgytörténeti módszert olyan elavult eljárásnak tekintsük, amellyel a maradiság látszatának elkerülése érdekében is végkép le kell számolnunk, hanem inkább azt kell megfontolnunk, hogy mennyiben változott meg a tárgytörténet és az irodalomtörténet viszonya, s új szempontokkal valamiképpen nem lehetne-e a tárgytörténetet megint időszerűvé tenni és a szellemtörténeti irány uralma idején is eredményes új munkára fogni. A kérdés lényege, ahol az ellentéteknek el kell simulniuk, az, hogy az analitikus jellegű tárgytörténet összhangba hozható-e a mai szintetikus irányú irodalomtörténettel, s miképpen vihető keresztül, hogy az egyensúly ismét helyreálljon közöttük.

A tárgytörténetnek és a motívumtörténetnek az irodalomtörténethez kapcsolódó viszonyában tekintetbe kell vennünk, hogy minden irodalmi mű és bármiféle művészi termék az eszmének, a tárgynak és a formának egymással összefüggő hármas eredőjéből tevődik össze. E három fogalom már Goethe esztétikájának alapvető kérdése volt, s az irodalmi esztétika és az irodalmi kritika azóta is különös figyelemben részesíti a köztük levő összhang vizsgálatát. Ennélfogva az irodalomtörténetnek is, ha csak nem akar száraz kronológia lenni vagy a pszichológiai érdeklődés kielégítésére szolgáló terület, e három fogalomnak megfelelő hármas feladatot kell betöltenie. E három feladat így jelölhető meg: 1. irodalmi eszmetörténet, 2. irodalmi forma- és stílustörténet, 3. irodalmi tárgy- és motívumtörténet.¹

Az első két feladat-terület — mégpedig az eszmetörténet szellemtörténeti irányban, a forma- és a stílustörténet külső és belső szempontokhoz igazodva — az utóbbi két évtizedben az irodalomtörténeti köztudatnak általános tudományos elismeré-

¹ Merker—Stammler: *Realexikon*, III. 307. 1.

sét és megbecsülését vívta ki. Annál kevésbé lehet ezt elmondani a tárgy- és motivumtörténetről. Ez még ma is abban a nehéz helyzetben vergődik, hogy szinte kedveszertetten küzd a lenézéssel, a munkáját körülvevő balítéletekkel. Napjaink irodalomtörténeti vizsgálódásaiban ugyanis a szellemtörténeti vagy a stílustörténeti szempontok az uralkodók, mivel ezek nagy átfogó erővel rendelkeznek s így elsősorban alkalmasak a lényeg megközelítésére. Ezzel szemben a motivumnak és a tárgynak, mint a művészi lényeg megelőző s rajta kívül álló elemnek, egészen háttérbe szorított, valósággal hamupipőke sorsa van. Tiszta esztétikai és pszichológiai szemléletből van is valami alapja ennek a kevésre becslésnek és másodrangúságnak, mivel az irodalomtörténet fejlődéséből csakugyan az a tanulság vonható le, hogy a pusztá tárgyvizsgálat, motivumkeresés és forráskutatás mindig útjában állott a tudományunk elmélyülésének. Azonban történeti szempontból, mégpedig kivált a szellemtörténet álláspontjáról, teljesen érthetetlen és megokolatlan ez a mellőzés és háttérbeszorítás, mert hiszen a tárgy és a motivum teljesen egyenértékű az eszme és a forma kategóriáival. A tárgytörténet tehát époly joggal tarthat számot elismerésre, megbecsülésre és művelésre, mint az eszme és a formavizsgálat, sőt szoros kapcsolatuknál fogva az utóbbiak nélküle nem is boldogulhatnak. Épen ezért ki kell egyenlítődniük az alaptalan ellentéteknek, s talán már is ott tartunk, hogy a tárgytörténet ismét a régi jelentősége felé közeledik s a szellem- és formatörténettel egyenrangú tudományos elismerés és megbecsülés irányában halad.

Ezt nemcsak a lényegéből következtethetjük, hanem a multjából és a fejlődési irányából is. A tárgytörténet és a vele összefüggő motivumtörténet körülbelül egyévszázados multa tekint vissza. Az első tárgytörténeti kutatások a népies szellem területén mozogtak s a mese, monda, legenda, népdal és mitológia nagy összefüggéseinek megállapításában végeztek igen figyelemreméltó munkát — az irodalomtörténet keretébe a tárgytörténet csak később illeszkedett be. A tárgytörténeti kutatás előtérbenyomulása, fellendülése és jelentőségre jutása egybeesik a pozitivista történetírás korával, a racionalista gondolkozás idejével. Csakugyan a mult század utolsó negyedében a tárgytörténet a népies szellem termékeinek összefüggéseit megvilágító segédtudományi jellegéből kiemelkedve, az irodalomtörténet vezető és virágzó módszerei között helyezkedett el. Utalhatunk ebből az időből Louis Betznek 1899-ben megjelent s 1904-ben Baldenspergertől átdolgozott *Littérature comparée*-jára. Ez a mű a mi szempontunkból azért nevezetes, mert beható tárgytörténeti kutatás alapján igen gazdag motivum- és tárgyi anyagot csoportosított egybe. Megemlíthetjük továbbá a Max Koch boroszlói iskoláját, amely a 90-es években

igen nagy hatással működött, s különösen kiemelhetjük ennek az időszaknak két irányadó folyóiratát, az 1892-ben alapított Jahresberichtet és az 1894-ben megindult Euphoriont. Ezek a világháború kezdetéig csaknem teljesen a tárgytörténeti kutatás szolgálatában állottak. Erre az időre esik továbbá a tárgytörténet két kiemelkedő hatalmas egyéniségének, Reinhold Köhlernek és Johannes Boltenak, fölmérhetetlen értékű és szinte áttekinthetetlen terjedelmű munkássága. Amit ők végeztek, az a tárgytörténet teljesítő képességére is jellemző. Az egész világirodalmat felölelő bámulatos olvasottságukkal a népies irodalom és a népismeret szomszédos területein a motívumoknak és tárgyaknak csodálatosan megegyező előfordulásait fedezték föl az időben és térben egymástól legtávolabb eső népeknél. Ezzel szemben az az eredmény, amelyet a tárgytörténet az irodalom művészi területein ért el, szinte jelentéktelennek mondható, bár így is tekintélyesebb és határozottan nagyobb értékű, mint a XX. század eszme- és stílustörténetének napjainkig összegezhető munkássága.

Ugyanezek a jelenségek a fentiekkel párhuzamosan a magyar irodalomtörténetírásban is megállapíthatók. Nálunk a tárgyi kutató munka két kiemelkedő névhez és két nagymúltú folyóirathoz fűződik: a Heinrich Gusztávéhoz és a Katona Lajoséhoz, az Egyetemes Philologiai Közlönyhöz és az Irodalomtörténeti Közleményekhez. Az előbbi a 70-es évek végétől, az utóbbi a 90-es évek elejétől a világháború kezdetéig a tárgytörténeti munka gazdag sorozatát halmazta föl. A magyar tárgytörténet értékére jellemző, hogy virágkora a magyar irodalomtörténetírás legszorgalmasabb és legeredményesebb időszakával esik egybe. Neki köszönhetjük a kódexirodalmunk tudományos feldolgozását, a régi emlékeink értékeinek és kapcsolatainak megállapítását, és általában mindazokat a tárgyi eredményeket, amelyek a magasabb szempontú összefoglalásoknak alapot teremtettek és tért nyitottak.

Bár nagy és megfeszített munkát teljesített a tárgytörténet, mégis egyszerre elerőtlenedett és összeesett. Két dologra vezethető ez vissza. Egyik oka az volt, hogy a magasabb célokat szem elől tévesztve, évtizedeken át az analízishez tapadt, s e közben az aprólékos részletek elzárták tekintetét a nagy és belső összefüggések meglátása elől. Kimerült a külsőleges felsorolásokban, a szorgalmas cédulázásban és olvasmányainak lelketlen számbavételében. Másrészt megnehezítette helyzetét és zavarossá tette módszerét az a körülmény, hogy virágkora egybeesett az épen akkor feltűnő összehasonlító irodalomtörténet befolyásával. Ez a módszer a vele rokon tudományágat szinte megoldhatatlan feladatok elé állította. Az az időszak ez, amikor a figyelem egyrészt az irodalmak összefüggéseire, az irodalmi áramlatok keresztező útjaira, a

stílusok és ízlésdivatok hatásainak vizsgálataira irányult, másrészt az után kutatott, hogy bizonyos tárgyak és motívumok miképen nőnek túl a nemzeti határokon s hogyan vándorolják be az egész világirodalmat. A tárgy történetben az összehasonlító irodalomtörténet szempontjainak fölülkerekedését eléggé jellemzően mutatja az, hogy a Max Koch két irányadó folyóirata — az 1887-ben megindult Zeitschrift für vergleichende Literaturgeschichte és az 1901—1909 közt megjelent Studien zur vergleichenden Literaturgeschichte, amelyeknek hatása a mi irodalomtörténetírásunkra is kiterjedt — egyszersmind a részletekre szorító tárgy történeti kutatások lerakódó helyévé szélesedett ki. Ilyen külső befolyások idézték elő, hogy a tárgy történet átlépte a megengedett tárgyi kereteit, kisiklott tulajdonképeni feladatainak köréből s ezzel olyan határtalan anyagot zúdított magára, amely megbontotta módszerének egységét s megingatta vizsgálódásainak eredményességét. Egészen érthető jelenség tehát, hogy ezek a tárgy történeti mederbe sodródott összehasonlító irodalomtörténeti folyóiratok épen abban az időben szűntek meg, amikor az Unger és Gundolf új szellem- és stílustörténeti iránya 1911-ben általános feltűnést keltett s mintegy felszabadulást hirdetett a tárgy történet lélektelen bilincsei alól. Közben azonban épen maga a szellem történet volt kénytelen megállapítani, hogy a tárgy történetnek a nagy szellemi összefüggéseket megvilágító pozitív eredményei mellőzhetetlenek a szintetikus irodalomtörténeti szemlélet számára, s így egészen magától értetődő, hogy két évtizedes visszavonultsága után napjaink kutatásai megint az érdeklődés középpontjába kezdik terelni a tárgy történet problémakörét. Nem véletlen dolog tehát, hogy Paul Merker boroszlói egyetemi tanár a szellem- és stílustörténeti irányú *Realexikon*ának befejezése után, annak kiegészítésére és teljessé tételére — maga mondja így — 1929-ben egy új vállalatot indított *Stoff- und Motivgeschichte* címe alatt,¹ új szempontokkal és a mult tapasztalataiból levont új célkitűzésekkel.

Ezek a tapasztalatok a tárgy történeti módszer teljes átdolgozására és határainak pontos kijelölésére készítetnek. Mivel tisztán látjuk a mult hibáit, arra kell törekednünk, hogy a tárgy történetet egyrészt élesen elkülönítsük a motívum történettől, másrészt gondosan függetlenítsük az összehasonlító irodalomtörténettől, mert valaha ők juttatták kátyúba a tárgyi kutatás tévútra került irányát. Alapvető szempontnak kell tekintenünk, hogy amint a tárgy és a motívum nem ugyanegy, akként a tárgy történet és a motívum történet is lénye-

¹ Stoff- und Motivgeschichte der deutschen Literatur. Herausg. von Paul Merker u. Gerhard Lüdtke. Verlag Walter de Gruyter, Berlin. Megjelent eddig 12 füzete.

gesen különbözik egymástól. E két fogalom elválasztására már sok kísérlet történt, de az irodalomtörténeti használat részére talán az a leghelyesebb megkülönböztetés¹, hogy annak az egységnek, amely a motivumot és a tárgyat magában foglalja, a motivum az általános eszmei részét jelenti, míg a tárgy a különleges megjelenési formáját, alkalmazását és a kifejezés módját képviseli. E szerint a tárgy a konkrét tartalmi mozzanatok összege, a motivum az absztrakt eszmei vonás. Kettőjük közül a tárgy a tartalmilag gazdagabb, a motivum az eszmeileg szélesebb területi rész, s ez utóbbival szemben a tárgy voltaképpen alárendelt viszonyban van. Ha így a tárgyat a motivumtól függő egyszerű kifejezéssé szűkítjük, akkor ezzel a motivum terjedelmét összevonjuk, viszont a tárgy terjedelmét kiszélesítjük. Ilyen szempontból a világirodalom motivumainak száma jelentősen korlátozódik, s habár a rendszerbefoglalásukig még nem jutottunk el, hozzávetőleges becsléssel számukat száznál többre aligha tarthatjuk. E motivummennyiség tárgyi elágazódása azonban áttekinthetetlen, szinte végtelen, mert minden egyes motivum különböző időkben és különféle helyeken megszámlálhatatlan tárgyi kifejezést vont maga után². Tehát egészen más utat jelent a tárgyi kutatás és egészen mást a motivumvizsgálat. Ezért nagyon kell vigyáznunk, hogy irányt ne tévesszünk s össze ne zavarjuk a különböző természetű feladatokat és az eltérő jellegű célokat. Egyáltalában nem ugyanaz, vajon a Griseldis-monda útját követjük-e vagy pedig a türelmes asszony megjelenési formáit vizsgáljuk az irodalomban, vajon a Don Juan-költészet köti-e le a figyelmünket vagy pedig a meglakolt kéjenc irodalmi típusának előfordulásait keressük-e. Ha a tárgy mögött fekvő motivumra irányítjuk tekintetünket, akkor már nem is irodalomtörténetet írunk, hanem az emberiség érzelmi- és gondolatvilágával foglalkozunk, s hogy ezt teljesen kimerítsük, kezdenünk kell valahol a régi indusoknál s talán még akkor sem jutunk a végére, ha vizsgálatainkat az oceánvilág szigetlakóinál fejezzük be. Kinek van ereje olyan egyetemes áttekintésre, hogy egy ilyen vizsgálat keretébe az összes tárgyi megnyilvánulásokat belevonja? Próbálja csak meg valaki összeszedni és megvizsgálni a világirodalom mindazon műveit, amelyeknek tárgya a házasságtörés. Az anyag határtalansága minden ilyen kísérletet tökéletlenné tesz, s ez csökkenti a belőle levonható ítélet általános érvényűségét is.³

¹ E. Sauer, Euphorion 1925. és 1928. Merker—Stammler: *Reallexikon*, II. 412—415. l.

² Vö. pl. «Nem a ruha teszi az embert» motívum tárgyi elágazódását, IK. 1932. 24—31. l.

³ E. Sauer: *Bemerkungen zum Versuch einer Stoffgeschichte*. Euphorion, 1925. 1—9. l.

Amint a motivumtörténettől, úgy az összehasonlító irodalomtörténettől is el kell választanunk a tárgy történetet. Teljesen fölösleges a tárgy összes külföldi földolgozásait tárgyalásunk körébe vonni, mert hiszen ez a kiszélesítés nem a tárgy történet feladata, hanem az összehasonlító irodalomtörténet rendeltetése. Be kell érünk tehát azzal, hogy csak azokat az idegen kapcsolatokat részesítjük figyelemben, amelyek az illető nemzeti tárggyal közvetlen, genetikus, tehát történeti vagy lélektani összefüggésben állanak, esetleg a tárgy alakulására befolyással voltak. Ha ismerjük a tárgy külföldi feldolgozásait, az mindenesetre világot vet a népiség különbözőségeire, de aligha járul hozzá a tárgy átfelműködésének megmagyarázásához. Ahhoz ismerni kellene az átvevő személyiségét s az átvétel körülményeit is. Ezeket az ismereteket sok esetben megközelíthetjük, kérdés azonban, hogy nyere vele a tárgy fejlődéstörténete, s vajon a külföldi elemek nagymértékű felhalmozása nem zavarja-e össze a tárgyalási egységet. Épen ezért a tárgy történetet elsősorban a nemzeti irodalom keretei közé kell szorítani, mégpedig úgy, hogy a tárgy életét az illető irodalom területén végigkísérjük, feldolgozásait és formálódásait pontosan megállapítjuk, s csak a végén összehasonlítás céljából vonjuk be a tárgynak az egyes népeknél megrajzolható fejlődési képét olyan mértékben, amennyire a tárgy megvilágításának érdeke megkívánja.

A módszeres tárgy történeti feldolgozások hiányának legfőbb okát épen abban kell látnunk, hogy a tárgy történet, a motivumvizsgálat és az összehasonlító irodalomtörténet szempontjai összekeveredtek, s a kutató a feladatok rengeteg tömegében valósággal elvesztette tájékozódását és szempontjainak egységét. Területe, mely Louis Betznél már határtalannak látszott, azóta még jobban kiszélesedett, de sem Posnett, sem Baldensperger nem jutott tovább, mint ahol volt a 90-es évek elején Max Koch boroszlói iskolája. Épen ez készítette napjaink irodalomtörténeti felfogását arra, hogy szűkebb határok közé vonja a tárgy történeti vizsgálat kiterjedését, s ma már kezd megerősödni az a nézet, hogyha teljesen elválasztjuk a más irányú motivumtörténettől s elkülönítjük a más jellegű összehasonlító irodalomtörténettől, nem lesz lehetetlen, hogy a tárgy történet eredményesen haladhasson a maga sajátos céljainak megvalósítása felé.

Ez a cél önként adódik abból, hogy a tárgy történeti vizsgálatnak semmi mással nincs dolga, csak magával a tárggyal. Ebből következik, hogy a feldolgozásra kerülő anyagnak lehetőség szerint hiánytalannak kell lennie. Ezért minden tárgy történeti vizsgálatot föltétlenül megbízható bibliografiai összeállításnak kell megelőznie. Ez a bibliografia a tárgy életét ne csak történeti időrendben tüntesse föl, hanem műfajok szerint

is csoportosítsa, s ne csak a szokásos adatokat nyujtsa, hanem a néhezen hozzáférhető műveknél még a lelőhelyet is adja meg — ennek az a célja, hogy a későbbi kutatás munkáját a fölösleges utánjárás nehézségeitől megkímélje. Azután meg kell fontolni a tárgyalás szempontjait. Itt irányadó lehet az, hogy nem kell föltétlenül az időrend mentén haladni, sem pedig ahhoz a balítélethez ragaszkodni, hogy valamely tárgy épen a legújabb feldolgozásban éri el fejlődésének csúcspontját. Ellenkezőleg épen az a tapasztalat, hogy a modern felfogás a tárgy sok jellegzetes vonását kiírtja. Mivel a tárgytörténeti feldolgozásban ugyanazon tárgy különféle megjelenéseiről van szó, nem kell a tartalmat vagy azt az elemet, amely a különféle tárgyi megnyilvánulásokat egybetartja, folyton ismételni, hanem meg kell keresni az alaptípust s a részletezésben be kell érni az eltérések kiemelésével. A feldolgozónak észre kell vennie, hogy a tárgy eszméjében hol mutatkozik nagyobb eltolódás, s ez természetesen behatóbb megvilágítást követel. Ezekre az eltérésekre és különbségekre kell főképen kiterjeszkedni s minden egyes esetben törekedni kell annak megállapítására, hogy ezek mennyiben származnak irodalmi hatásból, mennyiben egy-egy népies motívum befolyásából, vagy milyen más külső-belső mélyebb okok működtek közre a tárggyal szemben egy-egy korszak ítéletének megváltoztatására. Semmi esetre sem szabad figyelmen kívül hagyni az irodalom alacsonyabb rétegeiben meghúzódó földolgozásokat, amelyeket csekélyebb értékük miatt hajlandók vagyunk észre sem venni, pedig ezek ízléstörténeti szempontból is sokszor jellemzőbbek, mint az irodalom fölszínén mozgó nagy nevek alkotásai. Az így nyert összképben végül összefoglalásul meg kell állapítani a különböző feldolgozási típusokat, a forma befolyását a tárgy alakulására, különleges helyét az egyes korszakokban, a vonatkozásokat a hasonló irodalmi művekhez s az összefüggéseket a korszak nagy eseményeivel. Óvakodnunk kell azonban attól, hogy ezt a kis képet irodalomtörténeté szélesítsük ki s ezzel a tárgyalás egységes kereteit megbontsuk és szét-feszítsük. A tárgytörténeti kutatás a feladatát lényegileg teljesítette, ha a tárgy teljes ismerete alapján alakulását szemlélteti, s annál hasznavehetőbb munkának tekinthető, minél rövidebben és kifejezőbben tudja a tárgy fejlődését bemutatni.¹

A tárgytörténet területe rendkívül széles és átfogó. Mindazok a munkálatok, amelyek monda- és legenda-tárgyakkal, továbbá a történeti tárgyaknak az irodalomban szemléltető változásaival foglalkoznak, s azok a kutatások, amelyek a szellemi áramlatok alakulásait és egyes rétegek különböző iro-

¹ E. Sauer: *Die Verwertung stoffgeschichtlicher Methoden in der Literaturforschung*. Euphorion, 1928. 222—229. 1.

dalmi felfogását mutatják be, a tárgytörténet alapvető kérdéseit fejtegetik. Ezek azonban nem merítik ki a számbajöhető összes kérdéseket. A mult nagyon is hozzászoktatta a tárgytörténetet ahhoz, hogy csupán a közkeletű mese-, monda-, legenda- s esetleg a történeti tárgyak nyomozását tekintse feldolgozásra érdemes feladatoknak. Ünösúntalan ezek körül forgott s nem vette észre, hogy ezeken kívül is vannak még a szellemi élet folytonos változásait mutató olyan tárgyak, amelyekben nagyon érdekesen és jellemzően tükröződik a korszakok lelke. A mai szemlélet már sokkal tágabbnak látja a tárgy terjedelmét és vonzónak találja szemügyre venni mindazoknak a kérdéseknek az irodalmi művekben nyilatkozó alakulását, amelyek a művészettel, a vallással, a természettel, az állam, a társadalom és az emberi élet vonatkozásaival állanak tárgyi összefüggésben (pl. a zene és a festőművészet tárgyi kapcsolata a költészettel, a materialista világnézet az irodalomban, az erdő költészete, a falu vagy a kisváros a regényirodalomban, a szociális világnézet, a társadalmi rétegek elhelyezkedésének kérdése az irodalomban, a nemzedék-kérdés, stb.).¹ E felfogás mentén egy sereg olyan érdekes probléma nyomul a tárgytörténet területére, amelyek a nagyon is megszokott régi utakról egészen új érdeklődési területek felé irányítják a kutatásnak az eddigi szűk határok közé szorult figyelmét. A tárgytörténet így a szellemi áramlatok történetévé szélesedik ki, azonban nem bizonyos személyekre vagy körökre támaszkodva, hanem mindazt felölelve, ami a különböző századokban a lelki tevékenység szempontjából tekintetbe jön. A részletkutatások összefoglalásából származó ez az ismeret a korszellemnek mindig helyes és igaz képét adja, s megvan az az előnye, hogy ez a kép nem az egyéni vélemény színeiben pompázik, hanem vitathatatlan tárgyi anyagra támaszkodik. A tárgytörténeti szemlélet előnye ugyanis valamennyi más irodalomtörténeti vizsgálati módszerrel szemben eredményeinek biztossága. Épen azért, mert a tárgyi anyag beszélő adataira támaszkodik, nincsen alávetve a szubjektív felfogás téves megállapításainak. Vagyis a tárgytörténeti módszer a legkifogástalanabb tudományos eredményekhez vezet, míg más vizsgálódási eljárások sohasem tagadhatják le szempontjukat, mellyel a feladatuk elé lépnek. Ezeknél a módszereknél gyakran megtörténik, hogy megismerjük a szerző véleményét valamely íróról, irodalmi műről vagy irodalmi jelenségről — s ez annál inkább érvényesül, minél erősebb a szerző egyénisége — de nem ismerjük meg magát az író-t vagy művét vagy az illető irodalmi jelenséget.

¹ Merker 14 tárgyi csoportban körvonalazza új vállalatának programját L. még K. Bauernhorst: *Bibliographie der Stoff- u. Motivgeschichte der deutschen Literatur*, 1932.

Ezzel szemben a tárgytörténeti vizsgálat, amelynél helyettünk maga a tárgy beszél, útját állja a szerzői egyéniség túlságos érvényesülésének és nézetei elkalandozásának. Hogy ez nem minden esetben így történik, s a tárgytörténeti módszer is gyakran kudarcot vall, abban nem a módszer, hanem a szerző a hibás.

Magának a módszernek megvan mindaz az előnye, ami szempontjainak általános érvényűségéhez szükséges. Csak rajtunk fordul meg, hogy azokat alkalmazni is tudjuk. Kétségtelen azonban, hogy ha az újraéledő tárgytörténeti és motivumtörténeti kutatás ki akarja kerülni azt a veszélyt, hogy megint benn rekedjen a tiszta tárgyi anyagban, akkor az utóbbi évtizedek módszeres vívmányait a maga javára kell fordítania s az analitikus részletkutatások köréből a szintetikus célokig kell emelkednie. Fel kell hagynia a céltalan és értelmetlen tartalmi kivonatolásokkal, az adatok száraz egymásutániségával, s e helyett a tárgy különféle megnyilvánulásait szociológiai és eszmetörténeti egységbe kell vonnia, vagyis a tárgyban meg kell keresnie az egyes korszakok művelődési képének és stílusirányának exponensét, hogy adatot szolgáltatthasson a lelki fejlődés irányához és a szellemi élet történetéhez.¹ Egy-egy tárgy az idők folyamán fölmerül itt is, ott is; a korok hangulata szerint kedveltsége hol előtérbe nyomul, hol háttérbe szorul. Az egyes korszakokban azonban ugyanazon tárgynak egészen különféle felfogásával és kiformalódásaival találkozunk, amennyiben a változó világnézetek és stílusirányok az illető tárgyat magukhoz idomítják, törölnek belőle vagy hozzátesznek, a motivumát különféleképpen értelmezik, a külső és belső formáját a maguk egyénisége szerint alakítják. Ugyanaz a tárgy az idők folyamán drámai, epikai, lírai formában; tragikus, humoros, parodikus színezettel; klasszikus, romantikus, reális, racionalis stb. mezben jelenhetik meg, s minden egyes esetben a gondolati tartalma és formája nem esetlegesség, hanem az illető korszak belső világának, stílusirányának és világnézetének kifejezője. Így a tárgy bizonyos tekintetben az az állandó elem, amelyben a szellemi élet folytonos és törvényszerű változásai tükröződnek. Ilyen tárgyalási móddal, amely előtt az egyéni mozzanatok háttérbe szorulnak, mert az irodalmi feldolgozások a stílusok és ízlésirányok képviselőiként tűnnek föl, a tárgytörténet kétségtelenül szép és hálás feladatok megoldására van hivatva, különösen ha megérti azt, hogy ez az egyetlen út, amelyen a régi jelentőségét ismét visszaszerezheti s ahol a szintetikus irányú irodalomtörténet mai céljait eredményesen szolgálhatja.

GYÖRGY LAJOS.

¹ P. Merker: *Stoff, Stoffgeschichte. Reallexikon*, III. 305—310. l.